

ИЗ ИСТОРИЯТА НА НАЦИОНАЛНИЯ ПРИРОДОНАУЧЕН МУЗЕЙ ПРИ БАН: ТРУДНОТО ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ. МУЗЕЯТ ПОД РЪКОВОДСТВОТО НА ЧЛ.-КОР. ПРОФ. Д-Р АЛЕКСАНДЪР ВЪЛКАНОВ (1965 – 1971 Г.)

Златозар Боев

Национален природонаучен музей – БАН (България)

Резюме. Представени са основните промени, проблеми и постижения в навечерието на придобиването на институционалната самостоятелност на Националния природонаучен музей при БАН през периода 1965 – 1971 г., когато в състава на Зоологическия институт при БАН Музеят се управлява от чл.-кор. проф. Александър Вълканов.

Ключови думи: музеи; история на науката; български зоолози

Проф. Александър Вълканов (фиг. 1) е директор на Зоологическия институт с музей при БАН от 26.06.1965 г. до 15.01.1971 г. През този период Природонаучният музей продължава да е несамостоятелна структура с ранг на секция и получава името „Зоологически музей“, което заменя предишното му официално название „Музей и научни сбирки“. За отговорник (уредник) на тази музейна секция на мястото на орнитолога Николай Боев (1922 – 1985) през 1968 г. е назначен ентомологът доц. (тогава старши научен сътрудник II ст.) Георги Пешев (1915 – 1997; фиг. 2), който завежда и ентомологичните сбирки. През следващите 6 години той прави постъпки за възстановяване на самостоятелността на Музея, тъй като без щат и средства за поддържането му той все повече запада. Сбирките от птици по това време наброяват над 15 000 екземпляра, змиите – 900 спиртни препарата, а пеперудите – над 70 000 екз. Общо в трите си отдела Музеят съдържа над половин милион единици (Buresh 1969).

Георги Пешев съвместява и функциите на зам.-директор на Института. В известна степен Ал. Вълканов negliжира музейната дейности и наблюдава много повече на научната (фиг. 3), която тогава носи повече престиж на Института в Академията. Всичките си сили той хвърля в изследването на

Фигура 1. Зоологът чл.-кор. проф. Александър Вълканов

хидрографията, хидрологията и хидрофауната на високопланинските ни езера в Рила и Пирин (фиг. 4), в което увлича и привлича редица млади научни сътрудници (Golemanski, 2011). Сред тях са ст.н.с. Стоице Андреев (1937 – 2018; фиг. 5), който впоследствие преминава в състава на Музея

Фигура 2. Доц. Георги Пешев

като хидробиолог и става негов научен секретар, както и ст.н.с. Красимир Кумански (1939 – 2006), който става директор на Музея в периода 1989 – 1993 г.

Фигура 3. Проф. Ал. Вълканов в работния си кабинет в Зоологическия институт и музей при БАН (Фотоархив: Александър Вълканов)

Фигура 4. Експедиция в Рила за хидробиологично проучване на Седемте рилски езера. Ок. 1964 г. (Фотоархив: Стоице Андреев)

Въпреки това Ал. Вълканов допринася немалко и за възстановяването на многоотрасловия характер на експозициите и научните фондове на Музея.

Въпреки усилената научна работа в Института, се явява необходимостта да се експонират и някои научни успехи в Музея. Това обаче е неосъществимо поради факта, че Музеят е затворен за посетители от 5 години – от 1964 до 1968 г. До това положение се стига след разформироването на Музея две години по-рано. В 1962 г. отделите „Геология“, „Почвозна-

ние“ и „Ботаника“ са изведени от структурата му. Техните фондове (вкл. и експонатите) са предадени съответно на Геологическия, Почвения и Ботаническият институт към БАН (Peshev, 1973).

Междувременно се изготвя план за превръщането на неговата зала „Херпетология“ в заседателна зала, а залата „Беломорска фауна“ (с експонатите от изложбата на Алекси Петров (1889 – 1974) и още две зали с бозайници – в кабинети на специалисти по хидробиология, екология и ентомология. Една от залите с бозайници е превърната в библиотека. Двете зали на експозиция „Ботаника“ също са отнети за научни кабинети. Залите „Земноводни“, „Риби“ и „Екзотични насекоми“ са обособени като депа за научни сбирки в съответните раздели. Ентомологичната колекция е преместена от третия на четвъртия етаж на фасадното здание. Преместването на ентомологичните сбирки се оказва удобно, но се налага да се разтури главното фондохранилище на Музея, съдържащо различни препарати – от бозайници, птици, влечуги, риби и дори насекоми, скали и минерали. Особено ценни са трофейните рога от благороден елен (*Cervus elaphus*) с находища от различни части на страната, събирани между 1898 и 1913 г., трофеите от сърни (*Capreolus capreolus*), диви кози (*Rupicapra rupicapra*), скелетната сбирка от бозайници, няколко добре препарирани кафяви мечки (*Ursus arctos*) и много други. В една добре съхранена сбирка има повече от 100 декоративни експоната от български глухари (*Tetrao urogallus*) – т. нар. „медальони“ заради препарирането само на главата, шията и опашката) от дворците в Чам кория (дн. Боровец), Саръгьол, Ситняково и др. Всички те са монтирани на красиви художествени дърворезбовани поставки (фиг. 6). Заради липсата на помещение за тяхното съхраняване се предприема друга стратегически погрешна стъпка – раздаване на част от музейните колекции на някои музеи в страната: Варна, Благоевград, Хасково, но преди всичко в Плевен (главно част от Беломорската сбирка; Kumanski, 1990). Основната част от експонатите на беломорската изложба са преотстъпени по волята на Алекси Петров на двата музея в Плевен – Природонаучния (дн. отдел „Природа“ на Регионалния исторически музей – Плевен, и Ловно-рибарския музей, който е закрит през 2004 г.). Така се тръгва точно в обратна посока на неизменния ръководен принцип на акад. Буреш (1885 – 1980) – да се съсредоточават и подреждат природонаучните сбирки от цялата страна в един музей – този в София, където пълноценно да се обхване естественото многообразие на всички природни обекти. На мястото на ентомологичната колекция е организирана колекцията от бозайници, събрани от другите две зали и вестибюли. Така в тази зала се обособява експозицията „Еволюция на бозайниците“. В нея е поставено голямо цветно табло, рисувано от изтъкнатия наш художник анималист Йордан

Филчев (1908 – 1968). И така оцетен, Музеят се нуждае от много грижи за опазване на ценните колекции.

Фигура 5. Доц. д-р Стоице Андреев, 22.10.2008 г. (Сн. З. Боев)

Набралата размах тенденция за опразване на музейни помещения и усвояването им за други немuseumни цели първоначално продължава и по време на управлението на проф. Александър Вълканов (1904 – 1871). Това понякога (за съжаление, по-често) е съпроводено с повреди на сбирките, документацията, шкафовете и дори интериора на сградата (напр. главното стълбище и това на служебния вход). Главното дотогава фондохранилище, каквото в действителност представлявал целият IV етаж (Kumanski, 1990) се заема от ентомологичните колекции и с това изниква неразрешеният до днес въпрос с дефицита на помещения за депа на сбирките в Музея.

Така, в крайна сметка, площта на Музея от 22 зали някога е сведена до 9 при управлението на Ал. Вълканов. Средства за поддръжката на Музея и дори само на сбирките липсват.

Междувременно въпросът за възстановяването на многоотрасловия характер на Музея и издигането на неговото национално значение отдавна е излязъл от ведомствените рамки и открито занимава научната обществе-

ност. Критичното положение, в което е изпаднал Природонаучният музей, измъчва мнозина от българските учени естественици. То намира отзвук и сред широката общественост. Служители в Музея и преподаватели в Софийския университет подемат идеята за възстановяването му. Проф. Вълканов открито пледира идеята за възстановяване на Националния природонаучен музей при БАН със структурата му от 1959 г. Той изисква от д-р Нено Атанасов (1903 – 1996) подробно изложение, което да се обсъди на Годишното отчетно заседание на БАН. Това схващане се споделя от почти целия персонал на Института и Музея. Заседанието на БАН за поставянето на този въпрос се провежда в края на 1965 г. На него обаче проф. Вълканов не засяга въпроса за административното възстановяване на Музея. В изготвеното на 09.06.1965 г. от Н. Атанасов предложение за подобряване състоянието на Природонаучния музей се поставят следните искания:

- 1) да се възстанови Музеят като самостоятелна административна и бюджетна единица в системата на БАН;
- 2) да се запазят размерът на експозиционната площ, организационната структура и фондохранилищата според плана от 1959 г.;
- 3) да се възстанови щатът на Музея според плана за 1959 г. и да се избере негов директор;
- 4) да се създаде музеен съвет с представители от всички секции на Зоологическия институт и с по един представител от институтите по ботаника, геология и почвознание;
- 5) експозицията да се реорганизира така, че „...да се създаде систематична и еволюционна връзка между отделните групи животни“;
- 6) да се изготви нов осъвременен тематичен план за експозицията;
- 7) да се освободят и върнат на Музея отнетите му помещения, използвани от Архитектурната секция на Икономическия институт, и в тях се подреди експозицията на Ботаническия отдел, както е било до 1956 г.;
- 8) за нуждите на Зоологическия институт да се отредят заеманите от Геофизическия и Икономическия институт 24 стаи в крилото към ул. „Московска“;
- 9) за перспективното развитие на Музея да се планира построяването на нова голяма сграда с лице към днешния площад „Княз Ал. Батенберг“, свързана със сегашното здание.

Въпреки отлагането на въпроса за възстановяването на Музея общественото мнение е вече подготвено. Този въпрос се поставя все по-настойчиво не само в научните среди в Академията, но и от университетски

преподаватели, учители в гимназии и основни училища, ловни друже-ства и общественици. Паралелно с това зачестилите статии в перио-дичния печат, както и споделените мисли по този повод по Българското радио, в крайна сметка, довеждат до частичен успех. През 1968 г. Минис-терският съвет взема решение за възстановяването на Музея. В края на 1970 г. ръководството на БАН прехвърля един научен сътрудник геолог от Геологическия институт с цел да работи за възстановяването на отде-ла по геология в Музея. Разкрити са и 4 щатни бройки за специалисти висшисти и екскурзоводи. С това първата крачка е направена. Започва връщането на геоложките сбирки, за съжаление, отново съпроводено от неизменни щети – повреди и загуби. През 1970 г. с големи липси част от някогашните музейни сбирки от минерали, скали и вкаменелости отно-во се връщат в Природонаучния музей (Kostov, 1984). Проф. Вълканов предвижда научните колекции на Зоологическия институт да бъдат отде-лени от колекциите на Музея. Институтските фондове са внушителни и наброяват десетки хиляди екземпляри (Peshev, 1973).

Фиг. 6. Стотици препарати „медальони“ на мъжки глухари – ловни цар-ски трофеи от орнитологичната колекция на Музея, 17.09.2013 г. (Сн.: З. Боев)

През 1968 г. зоологическият отдел на Природонаучния музей отново е открит за посещения в централната сграда. През 1970 г. зданието се включва в централната отоплителна система. Дотогава сградите на Музея са се отопляват с локално парно.

Първоначално музейната експозиция представлява предимно многобройни гъсто подредени експонати, често дори не особено интересни за масовия посетител. Предприето е преустройство, което се извършва на етапи, но без Музеят да се затваря за посетителите (Haralampieva, 1968). Целогодишното му работно време удвоява и посещаемостта, която достига 80 – 85 000 души. Наред с множеството наши ученици, студенти, туристи и пр., Музеят се посещава и от голям брой чужденци.

Благодарение на традиционните контакти с Минералогическия музей в Москва и новоустановените контакти с *École des mines* в Париж сбирките от минерали и скални образци започват да се попълват с редица екзотични образци – вивианит от Камерун, турмалин от о. Мадагаскар, атакамит от Чили, сподумен, топаз и сколецит от Бразилия и др. (Petrusenko, 1989).

Въпреки трудния период Музеят е инициатор и организатор и на някои национални научни мероприятия, насочени към конкретни практически въпроси на опазването на българската фауна. Такъв е например и проведеният на 1 октомври 1965 г. по инициатива на уредника на Музея – н.с. Николай Боев, в семинарната зала на тогавашния Зоологически институт с музей при БАН едnodневен научен симпозиум на тема „Грабливите птици в България и необходимостта от тяхната закрила“.

Друга подобна проява е проведената от 12 до 14.11.1968 г. в заседателната зала на Зоологическия институт с музей. Това е Юбилейната научна сесия, посветена на 100-годишнината от основаването на БАН и 25-годишнината от социалистическата революция в България. На нея директорът изнася встъпителния доклад „Развитие, сегашно състояние и перспективи на българската зоология“. Представени са и други 28 научни доклада по различни въпроси на българската фауна. По същество обаче Природонаучният музей през целия този период остава да съществува само чрез зоологическата си част като секция „Зоологически музей“ на Зоологическия институт при БАН. Силно съкратената му експозиционна площ и липсата на ясна перспектива за развитието му спъват работата в него и донякъде обезсърчават останалите неколцина негови служители. Това всъщност вероятно е най-трудният период от цялата следвоенна история на Музея¹⁾.

БЕЛЕЖКИ

1. Статията е част от публикации на автора за историята на Националния природонаучен музей при БАН, сред които са:
2. Боев, З. 1991. Орнитологичните колекции на Националния природонаучен музей при БАН. – *Historia naturalis bulgarica*, 3: 37 – 48.
3. Боев, З. 1993. Националният природонаучен музей и природозащитата в България. – *Historia naturalis bulgarica*, 4: 78 – 86.
4. Боев, З. 2014. Създаването. 125 години Национален природонаучен музей при БАН. – Списание на БАН, 1: 53 – 58.
5. Боев, З. 2017. Националният природонаучен музей при Българската академия на науките: второ раждане (1972 – 1974 г.). – *Списание на БАН*, ISSN 0007-3989; 6: 77 – 79.
6. Боев, З. 2018. Националният природонаучен музей в годините около Втората световна война (1942 – 1947). – Списание на БАН, 4: 35 – 40.
7. Боев, З. 2018. Националният природонаучен музей в периода 1942 – 1947 г. – трудно възстановяване, мъчително развитие. – В: Културната памет във времето и пространството. Сборник, посветен на 65-годишния юбилей на проф. д. изк. н. Симеон Недков. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. София, 149 – 157.
8. Боев, З. 2019. Националният природонаучен музей при БАН – 60 години от управлението на чл.-кор. проф. д-р Георги Паспалев и проблемът за оцеляването на музея (1959 – 1965 г.). – *Bulletin of the Natural History Museum – Plovdiv*. vol. 4: VII – XVII.
9. Боев, З. 2020. Националният природонаучен музей през втората криза за науката в годините на „прехода“ (2011 – 2020). – *Bulletin of the Natural History Museum – Plovdiv*, 5: VII – XVI.
10. Боев, З. 2022. Националният природонаучен музей при БАН под ръководството на д-р Нено Атанасов (1947 – 1962 г.) – 15 следвоенни години на траен подъем. – *Bulletin of the Natural History Museum, Plovdiv*, 7 Online First: 1 – 19.
11. Боев, З. 2022. Националният природонаучен музей при Българската академия на науките – превъзможване на кризисните промени (1994 – 2005). – В: Димитрова-Дюлгерова, И., Николова, Е. (отг. ред.). *Сборник с доклади от Националната научна конференция с международно участие на тема „Образование, наука, общество“*, 3 – 4 ноември 2022 г. Смолян. Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Филиал – Смолян. Университетско издателство „Паисий Хилендарски“. 668 – 692. ISBN 978-619-7663-43-3 (online).
12. Боев, З. (под печат). Националният природонаучен музей при БАН около своята 100-годишнина (1989 – 1993). – В: Попов, В. (ред.). *Сборник с доклади от конференция: Музеят – пресечна точка на експонати и иновации по пътя към екологичните предизвикателства пред природата*, 03 – 04.11.2022 г. Плевен. Регионален исторически музей Плевен.

ЛИТЕРАТУРА

- БУРЕШ, ИВ. 1969. Националните музеи при Българската академия на науките и нуждата от нови помещения за тях. *Списание на БАН*, 2: 27 – 35.
- ГОЛЕМАНСКИ, В. 2011. Чл.-кор. Александър Вълканов – пионер на българската хидробиология. *Наука*, СУБ, 4:57 – 59.
- КУМАНСКИ, КР. 1990. Сто години Национален природонаучен музей при Българската академия на науките. *Природа*, 1: 55 – 61.
- ПЕТРУСЕНКО, СВ. 1989. Развитие на минераложките колекции във фонда на Националния природонаучен музей. *Historia naturalis bulgarica*, 1: 14 – 21.
- ПЕШЕВ, Г. 1973. Националният природонаучен музей в София. *Природа и знание*, 6 – 7: 12 – 14.
- ХАРАЛАМПИЕВА, М., 1968. Природонаучният музей. в. „Работническо дело“, 24.01.1968 г.

REFERENCES

- BURESH, IV. Natsionalnite muzei pri Balgarskata akademiya na naukite i nuzhdata ot novi pomeshteniya za tyah. *Spisanie na BAN*, 2: 27 – 35.
- GOLEMANSKI, V. 2011. Chl.-kor. Aleksandar Valkanov – pioner na balgarskata hidrobiologiya. *Nauka*, SUB, 4:57 – 59.
- HARALAMPIEVA, M. 1968. Prirodonaychniyat muzey. v. „*Rabotnichesko delo*“, 24.01.1968 g.
- KUMANSKI, KR. 1990. Sto godini Natsionalen prirodonauchen muzey pri Balgarskata akademiya na naukite. *Priroda*, 1: 55 – 61.
- PESHEV, G. 1973. Natsionalniya prirodonauchen muzey v Sofiya. *Priroda i znanie*, 6 – 7: 12 – 14.
- PETRUSENKO, SV. 1989. Razvitie na mineralozhkite kolektsii vav fonda na Natsionalniya prirodonauchen muzey. *Historia naturalis bulgarica*, 1: 14 – 21.

**THROUGH THE HISTORY OF THE NATIONAL MUSEUM
OF NATURAL HISTORY AT BAS: THE DIFFICULT
RESTORATION. THE MUSEUM UNDER THE LEADERSHIP
OF CORR. MEMBER PROF. DR. ALEXANDER VULKANOV
(1965 – 1971)**

Abstract. The study presents the main changes, problems and achievements on the eve of the acquisition of institutional independence of the National Museum of Natural History at the BAS in the period 1965 – 1971, when it was part of the Zoological Institute at the BAS and was led by Corr.-member Prof. Alexander Vulkanov.

Keywords: Museums; History of Science; Bulgarian zoologists

✉ **Prof. Zlatozar Boev, DSc.**

ORCID iD: 0000-0002-8049-7509

National Museum of Natural History

Bulgarian Academy of Sciences

1, Tsar Osvoboditel Blvd.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: boev@nmnhs.com; zlatozarboev@gmail.com